

Milovník moudrosti [1991]

Přetěžko lze hledat okamžik zrození filosofa, kdo chce oktrojovat, kdo je a kdo není filosofem, nepořídí. Proto na věci nic nemění, že byl Ladislav Hejdránek jako filosof zaměstnán jen necelé tři roky: jako nemarxista v marxistickém Filosofickém ústavu ČSAV. Jinak byl nucen obstarávat si všemožná zaměstnání, zatímco povolání zůstávalo. Až nyní tedy působí na pražské filosofické fakultě a na evangelické teologické fakultě.

O filosofii jsem vlastně nejevil dost dlouho zájem – propadl jsem nejdřív botanice, chemii a pak symbolické logice. Jednou se mi ale naskytla možnost získat Rádlovou Útěchu z filosofie za to, že ji v osmi kopiích přepíšu. I když při psaní člověk nevěnuje vlastnímu textu pozornost, bylo možná právě to určující, protože neustále nějak filosofuju z kořenů Rádlova filosofování. Druhá věc je, že jsem se přihlásil na matematiku, kde však vykládali algebru a diferenciální počet, zatímco já měl zájem o symbolickou logiku. A teď Arnošt Kolman, Kozák, Rieger na filosofické fakultě vykládali logiku, Patočka ohlásil proseminář z Husserlových Logische Untersuchungen, a tak jsem se rozhodl přejít na filosofii, kde jsem zjistil, že vlastně nechci symbolickou logiku, že jsem se sám v sobě mýlil, že chci filosofickou logiku. Takže Patočka s Rádlem způsobili, že jsem se dal na filosofii. V prosinci 1952 jsem promoval, ale už předtím se moji komunističtí spolužáci pokoušeli navrhnout, abych byl vyloučen ze studia – poučnými čistkami jsem totiž prošel –, stále jsem tu vystupoval jako křesťan a to jim šlo na nervy. Naštěstí to právě komunističtí profesori Svoboda a Rieger shodili ze stolu a já mohl dostudovat. Ale pak už na mě chodily jen posudky od svazáků, takže po promoci jsem několik měsíců marně sháněl zaměstnání, až jsem šel nakonec do Stavobetu dělat pomocného zedníka, kopáče a betonáře.

Učitelování na vysoké škole jste vyměnil za bytové semináře. Kdy ty semináře vlastně začaly?

Hned v roce 1970. Měl jsem tenkrát dva tři semináře týdně, ale byli jsme velice opatrní: střídali jsme byty, měnili data. Po začátku Charty pak Tomin začal s pravidelným seminářem, ale policie to po čase začala vytrvale znemožňovat. Tak jsem řekl: Kdo má co ztratit, ať raději přestane chodit, a v dubnu 1980 jsme začali s novými semináři, kam pak chodilo několik lidí z mých seminářů, několik od Tomina a několik úplně nových. Po roce 1982 nás policie začala znovu obtěžovat, kdy si – po Jaruzelského puči v prosinci 1981 – myslela, že nadešla pravá chvíle pro to, aby nás mohla zlikvidovat. Jenom když přijeli cizinci, nechali nás na pokoji. Totiž – ještě za Tomina zatkli Anthony Kennyho s manželkou a po dlouhém výslechu je odvezli a vysadili na hranicích doprostřed Bavorského lesa. Čtrnáct dní po nástupu Jaruzelského v Polsku pak u nás došlo k zatčení Jacquesa Derridy, když chtěl odletět zpět do Francie. Byl zcela absurdně obviněn, že pašoval drogy z Prahy do Paříže. Poprask, který po této připravené provokaci následoval, byl tak veliký, že se už neodvážili udělat něco podobného.

Nemáte alespoň trochu stesku po tom filosofování „mezi kotelnou a seminářem“?

Stesk... těžko říct, ale fakt je, že jsem tehdy přečetl daleko víc než teď. Stále musím pracovat s literaturou, ale to jen ad hoc. Celou knihu se mi od ledna přečíst nepodařilo, což je poněkud zoufalé.

Ale tu změnu vítám především v jedné věci. Na bytové semináře chodilo jen několik lidí, jak jich bylo víc než patnáct, už se do pokoje nevešli. A je tu ten problém – najít lidi, kteří by v tom podnikání pokračovali. Chtěl bych si vybrat někoho sám, protože té ztracené generaci dnešních čtyřicátníků to nechci nechat v rukou.

Je potřeba s tím tady hnout, zvednout úroveň katedry, a proto je ohromné, že mi sem chodí tak kolem dvou set padesáti lidí, takže si budu moci vybrat. To z patnácti lidí dost dobře nejde.

V přednáškách hovoříte o nepřirozenosti obce – polis. Nemáte za to, že nynější prepolitizovanost světa je jakýmsi sesmýknutím obce do větší, a přitom chybné hloubky této nepřirozenosti?

Obec je nepřirozená nikoliv proto, že je zvrhlá, ale že není od přírody, jak to tvrdil Aristotelés. Což je něco jiného. Po mém soudu měl však Aristotelés pravdu zase v tom, když řekl, že člověk je zoon politikon, tedy politický živočich. A já nevím, proč bychom měli vidět v politice hned prepolitizovanost, a tedy nějakou chybu, i když jde o skutečnou a řádnou politiku. Nebylo by ale v pořádku, kdyby člověk byl jen tím politickým živočichem a jiné oblasti života tak dával stranou. Ale přestože přijmeme tuto tezi, že politika ani stát není to nejdůležitější v lidském životě, tak do něho obojí patří a spíše bych považoval za vadné, když se někdo o politiku nestará a odvrací se od ní. Jiná věc je, že se vytvořila jistá problematická tradice politiky a političnosti. Pak se tedy musíme obracet ne proti političnosti, ale proti falešné političnosti, měli bychom říci, co to ta falešná političnost je. Například politika chápaná jako jistý druh společenské techniky, jíž se má za pomoci lidí – protože bez nich to nejde – lidí jistým způsobem ovládaných, dosahovat zvolených cílů. To je nesprávná politika. Protože politika je věc veřejná, každý má svá základní práva, a má tedy co mluvit do toho, čemu se říká res publica.

Myslím teď hlavně na to, že politika může člověka pohltit, pozřít a že tak dojde k jeho odosobnění...

To neplatí jen o politice, to platí o všem. Člověk je také homo faber, to znamená člověk-výrobce. Je schopen vytvářet nové skutečnosti, nové věci. Vytváří je přetvářením materiálu, který najde, a tu se stává, že se mu jeho výtvar odcizí a že se postaví proti němu. To zejména platí o společnosti. Stát je například takový výtvar, lidé si jej vytvořili, ale nejen vytvořili, oni musí pro ten stát každodenně něco dělat, každodenně mu musí napomáhat v pokračování jeho existence, musí ho respektovat, musí mu nahrávat. A přesto se tento stát velmi často postaví proti nim, proti celé společnosti, emancipuje se od těch, kdo ho vytvořili, a naopak se je snaží ovládnout. To je přílišné nebezpečí a je možné mu čelit jen tak, že rozumíme mechanismům odcizení a najdeme způsob, jak mu bránit. Ale to není nic proti politice, to platí ve všech oborech. Když se například nějakému koníčku věnujete nadměrně, tak to nějak pošramotí váš život. A nemáte třeba kde bydlet, protože máte v bytě samé zkameněliny. Anebo máte tolik starostí, co se známky nebo s jinými předměty svého zájmu, že už nemáte čas na mnohou jinou činnost. Člověk se takhle stává otrokem svého zájmu a tomu se musí bránit. Neznamená to nemít koníčka, jen to nesmí přerůst.

Dá se tedy o falešné politice, o které jste hovořil, říci, že vlastně člověka zpředměťuje?

Souvisí to, ale je to vlastně jiný trend, charakteristický zejména pro evropskou kulturní tradici, která je pod vlivem řeckého vynálezu pojmu a pojmovosti spojena s nahlížením na skutečnosti, jako by to byly předměty. Takže nakonec se člověk i na ne-předměty, jako jsou zvířata, rostliny, jako je druhý člověk, dívá jako na předměty. A to nemůže než dopadnout špatně, když do toho zapojí navíc schopnost technicky zvládat obrovské síly a ohrožovat přírodu, druhé lidi i sebe. Potom počítat s lidmi jako s předměty je nejen ponižování těch druhých, to je vlastně i deklasování sebe sama. Člověk totiž nemůže být člověkem bez druhých lidí a bez vztahu k nim. Ale když se k nim špatně vztahuje, tak vlastně upadá a rozkládá se sám.

Co pro vás jako filosofa znamená slovo Bůh?

Filosoficky vůbec nerad mluvím o Bohu, neužívám toho slova, poněvadž je nábožensky zatíženo a mně se zdá, že je třeba křesťanství očistit od náboženských konotací. Bůh je po mém soudu obecně náboženský termín a už v židovské a křesťanské tradici pozorujeme přeznačování toho slova. Boží jméno se nesmělo vyslovovat, Ježíš sám o sobě říká že je cesta, pravda a život. Tedy myslím, že to není žádné posvátné slovo a že je možno ho nepoužívat. Raději budu po vzoru J. L. Hromádky, Rádl a některých dalších užívat slovo pravda. Žijeme v tradici pojmového myšlení, což znamená, že s každým pojmem je spojena myšlenková konstrukce předmětného charakteru. Právě pojem Bůh je na celé věci nejproblematictější. Ne Bůh, ale pojem Bůh. Myšlenková konstrukce, s níž je spojen, je naprosto nevhodná a nevystihuje, co vlastně slovo Bůh mělo původně znamenat. Podobně jako s pravdou musíme počítat, ale pojem pravdy je vysoce problematická věc. Snad až jestli se podaří zaběhnout jiný způsob pojmovosti, mohli bychom vymezit, co je pravda. My vlastně pravdu, kterou chceme pojmovit, uvádíme do zajetí, jímáme ji, uchvacujeme ji. Jenže pravda je skutečnost, které se zmocnit nemůžeme. Proto Rádl v Útěse z filosofie modifikuje o sto let starší Marxův výrok, když říká, že ne my máme pravdu, ale pravda má nás. Když chcete být věren pravdě, musíte ukazovat to, co jest, ve světle pravdy, ale nemůžete říkat o pravdě, že je a jaká je. Ve chvíli, kdy se obracíte od věcí, které máte vidět a ukazovat ve světle pravdy, a chcete ukázat samotnou pravdu, tak vám ta pravda uteče.

Do toho zapadá ještě jiná věc: po mém soudu není žádná legitimní filosofická disciplína, která by mohla vystupovat jako jakási nauka o pravdě – aléthologie. A z téhož důvodu nepřipouštím ani že by byla nějaká legitimní filosofická teologie.

Filosof je odpovědný pravdě, ale pravdivost mu je k ničemu, když si ji musí nechávat pro sebe, protože lidé či obec jej odmítají.

Co s tím?

To je jedna z největších otázek filosofie, když je filosof nutně loajální vůči lidem kolem sebe, vůči své společnosti, a přitom jeho lojalita nesmí jít tak daleko, že by dělal to, co společnost od něho chce. On je loajální vůči společnosti a slouží jí tím, že dělá filosofii. A filosofie je láska k moudrosti nebo láska k pravdě, jak je už u Platóna, filosof tedy slouží tím, že bádá zkoumá, odhaluje a ukazuje skutečnost ve světle pravdy, že se stává tlumočnickem pravdivého pohledu na skutečnost. A jestliže se to společnosti nelíbí, jestliže chce společnost jiný, lepší obraz, i pak musí filosof stále s pravdou počítat jako s tím nejvyšším příkazem, nejvyšší formou. A pak jde o to, jak přesvědčit lidi, další členy společnosti, že není nejdůležitější, aby

filosof vyplnil, co oni chtějí, nýbrž že je také pro ně samotné nejdůležitější poznat, jak věci vypadají ve světle pravdy, i když se lidem do toho nechce. Tento problém bude vždycky před filosofem a před filosofií a jediná cesta, která odtud vede, je, že se filosof bude podílet na zvyšování vědomí a svědomí každého člena společnosti v tomto směru. To jest, že bude dělat, co bude moci nejen v bádání, výzkumu a přemýšlení, ale i v spolupráci na kultivaci společnosti. My jsme dnes jako společnost na tom, aby devastace ustoupila a aby se na její místo dostala kulturní společnost.

Rozmlouval Jiří Hoblík